

Geçmişin Kozmos'undan Kaotik Çağdaşlığa: Tefsir Bağlamında Bir Çözümleme Denemesi

Mehmet ÇİÇEK

Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Herhangi bir bilim oluşturmak ne demektir? Bilim oluşturmak, salt bilgi dünyasına ait bir girişim ve çaba mıdır yoksa var oluşumuza ait bir şuur hali midir? Paradigma-sınıflama ilişkisi nedir? Bu tebliğimizde temel hedefimiz İslâm (B)ilimlerinin temel kaynaklarının ilki olan Kur'an ve onu kendisine konu edinen Tefsir ilmi açısından bu sorulara cevap vermek ve bu amaçla güncel durumla ilgili tespitler yapmaktır. Burada müteahhirin dönemi İslâm düşüncesinin temsilcisi Molla Fenârî ve Modern dönemin temsilcisi olarak seçtiğimiz Fazlurrahman merkezinde konuyu açıklamaya çalışacağız.

Kozmos'un Oluşumu

Kadim zamanlarda, müslüman coğrafyanın bilgiyi kavrama, kavramlaştırma, kendine ait bir ilim dünyası kurma biçimine ve kurduğu bu dünya içerisinde ürettiği ilimleri tanımlama, tasnif etme tarzına baktığımızda, öncelikle müslüman'ın varlıkla ilişkisinin yaratıcısıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Yani O, yaratıcısının her şeye kadir olduğunu dikkate alarak bilgisini oluşturur. Bu anlamıyla bilgi, sadece epistemolojik değil, aynı zamanda var oluş biçimidir. Bu düşüncenin doğal bir sonucu olarak bilginin iki temel türünden bahsedilebilir. Birincisi, Allah'ın mutlak bilgisi olup bu tüm

bilme çeşitlerini kendi içinde barındırır. İkincisi ise insanın bilgisidir. İnsanın bilgisi temel olarak iki şey arasında karşılaştırma (kıyas) ve ilişki kurma (tümevarım-tümdengelim) şeklindedir. Kur'an burada Allah kelâmı olması sebebiyle bilginin ve varlığın kaynağı konumundan bir bildiri mahiyetindedir. Fakat diğer taraftan insanı, Kur'an'ın muhatabı olması sebebiyle, tümdengelimsel özelliğiyle varoluşsal ve bilgisel açıdan etkilemekte ve ona yön vermektedir. Dolayısıyla bilginin oluşumu insandan yaratıcısına (Mutlak Varlık) doğru tümevarımsal bir süreçte ilerlemektedir. Bilgi bu anlamıyla insanoğlu tarafından iki şekilde (tümdengelim ve tümevarımsal) tezahür etmektedir. Kelâmcılar; bilginin, temel olarak aklın ve beş duyunun yardımıyla oluşan bir süreç olduğunu ve bunun yanında vahyi de bilgiyi kolaylaştırıcı etki olarak tanımlarken Mutasavvıflar buna "keşf" bilgisini de dâhil etmişlerdir. İnsan bilgisinin oluşumu klasik dönemde bu anlamıyla Fizik'ten başlayarak Metafizik'te son bulan (somuttan soyuta) bir süreç olarak algılanmaktadır. Metafizik, felsefecilerin elinde Varlığı¹; Kelâmcıların ve Mutasavvıfların elinde ise Allah'ı bilmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Burada ilimler, bilginin en üst seviyesi olan Varlığı veya Allah'ı bilme noktasında yüce ilimler ve alet ilimleri şeklinde ikili bir tasnife tabidir. Dikkat edilirse burada yapılan ayırım "gaye" ile ilgilidir. Zira bir şeyin talep edilmesi, gayesiyle doğru orantılıdır. Dolayısıyla bir bilgi havzasında belirli önceliklere göre belli bir ilim hiyerarşisinin oluşması kaçınılmaz bir durum olarak gözükmektedir.

Bir ilme duyulan ihtiyaç ise klasik İslâm düşüncesinde ona biçilen rol veya işlevle alakalıdır. Bu anlamda ilim, ya zatı için (Âli ilimler) ya da zatı için talep edilen şeye vesile olması (alet ilimleri) açısından incelenir. Mesela Arapça Tefsir için bir alet (vesile) ilmi olmasına rağmen bir Arap dircisi için ise Arapça zatı için talep edilen bir özelliktedir.

İlimlerin belli bir paradigma içerisindeki yeri ve konumu yanında, aynı paradigma içerisinde her hangi bir ilim ve sanatın kıymet ve değerinin nasıl oluştuğu, nasıl takdir edildiği sorusu da ayrı bir değerlendirme konusudur. Bu noktada sözü, 14.-15. yüzyıl Osmanlı âlimi Molla Fenârî'ye bırakabiliriz:

"İlim, mevzusu sebebiyle değerli olabilir. Mesela, mevzusu kıymetli cevherler olan kuyumculuk sanatı; mevzusu deri olan dericilikten daha değerlidir. Aynı şekilde ilim, hedefinin/amacının (maksud) değerli oluşuyla da üstün olur.

¹ İslâm filozofları elinde Varlık, İlk varlık ve var olan şeylerin bununla ilişkisi (sudur) şeklinde ontolojik ve epistemolojik bir süreçtir.

Mesela; insan bedeninin sıhate kavuşmasını hedef alan tıp, hedefi etrafı temizlemek olan çöpçülükten daha değerlidir. Ya da ilme duyulan ihtiyacın şiddeti sebebiyle ilim değerli olur. Mesela; tüm kulların dünya salahının ve ahiret felahının düzenli olması (intizamı) konusunda kendisine ihtiyaç duyulan fıkıh, bazı vakitlerde bazı insanların ihtiyaç duyduğu Tıp'tan daha değerlidir.”²

Klasik İslâm düşüncesinde ilimlerin konumlanışına dair ortaya çıkan bu manzara, bilginin oluşumunu ve yöntemini de direkt etkilemiştir. Bu doğrultuda, bilginin elde edilmesiyle ilgili belli bir yöntemin izlendiği ve belli bir hedefe doğru hiyerarşik bir yapılanmanın ortaya çıktığı görülür. Bu da alet ilimlerinden ‘Âlî ilimlere doğru bir yöndür. Nitekim temel dinî eğitimin Arapça ve Mantık ile başlayıp Tefsir ve Hadis’le sona ermesi bunun bir göstergesidir. Bu anlamda Tefsir, eğitimin kemâle ermesinin ve dinî bilginin yeniden üretiminin başlangıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ilimlerin birbirlerinden bağımsız bir branşlaşma formuyla tezahür etmediği görülmektedir. Dikkat edilirse bu ilim dallarından birindeki bir derinleşme, kişinin o alanda uzman olduğu şeklinde bir durumu ortaya çıkarsa da “İslâm âlimi” dediğimiz kişiliği ortaya koymaz. Diğer taraftan tefsir bilgisinin bir ilim mi yoksa bir sanat mı olarak değerlendirileceği konusu, ilahi metnin algılanışıyla ilgili oluşan tavra göre tezahür etmektedir. Burada sanat ile meleke arasındaki ilişki dikkat çekicidir.

Bu ilim dünyası içerisinde Tefsir ilmi hangi noktada durmakta ve hangi kaygı ve ihtiyaçlara karşılık gelmektedir? Tefsir burada Kur’an’ın anlaşılma imkanını oluşturmaktadır. Bu anlamda Müteahhirin döneminde Kur’an’ın anlaşılması noktasında nazar (akıl) ve keşf şeklinde iki tavrın ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu, birbirlerinin yerine ikame edilen iki tavır olarak değil, aksine birbirini tamamlayan bütüncül bir yapı olarak kabul edilmiştir.

Konusu Kur’an olması açısından Tefsir ise aynı konuyla (Kur’an) bağlantılı diğer ilimlerden net bir şekilde ayrı tutulmuştur. Bu anlamda Fıkıh ve Kelâm ilminin konuları, murad-ı İlahinin belirlenebilmesi açısından Kur’an’da kesişmekle birlikte, cihetlerinin (yaklaşım açılarının) farklı olması sebebiyle birbirlerinden ayrılırlar. Nitekim Kelâm, temel inanç esasları; Fıkıh ise hüküm ortaya çıkarma açısından Kur’an’ı konu edinmektedir. Tefsir ilmi’nin konu olarak, bizatihi Kur’an’ı inceliyor olmasıysa bu açıdan

² Molla Fenârî, *Aynü'l-A`yân*, Rıfat Bey Matbaası, Dersaadet, 1325, s. 17; Ayrıca bk. Molla Fenârî, *Aynü'l-A`yân*, Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi Bölümü, No: 183, vr. 10b.

öncelikle yüce bir ilim olduğunu ortaya koymaktadır.

Tefsir ilminin değeri söz konusu olduğunda, yukarıda zikredilenlerden hareketle, yine Molla Fenârî'ye atıfta bulunarak, tefsir ilminin mevzusunun her hikmetin ve faziletin kaynağı olan Kur'an olması sebebiyle önemli olduğunu; dünyada ilmî ve amelî hikmetlerin elde edilmesi ve ahirette ebedî saadete ulaştırması sebebiyle gayesinin/hedefinin de değerli olduğunu, ayrıca dinî ve dünyevî kemâllerin şerî ilimlerle özellikle de tefsirle mümkün olması sebebiyle kendisine duyulan ihtiyacın fazla olduğunu söyleyebiliriz. Zira Tefsir, "kendisine önünden ve arkasından hiçbir batılın ulaşmadığı"³ Allah'ın kitabını bilmekle alakalıdır.⁴

Tefsir'in, Kur'an'la bağlantılı diğer ilimlerle ilişkisine yönelik değerlendirmelerden sonra şimdi de ilimler hiyerarşisindeki en üstte olan başka bir ifadeyle "külli ilim"le ilişkisine cevap vermeye çalışalım. Yani "külli ilim" olmayı hedefleyen ve buna yönelik bilgi üreten İslâm Felsefesi, Kelâm ve Tasavvuf ilimleriyle tefsir arasında ne tür bir ilişki söz konusudur. Öncelikle şunu vurgulamalıyız ki bu üç ilim, Fizikle başlayıp Metafizikle son bulan ilimler hiyerarşisinde en üstte bulunmaktadır. Bu üç ilim arasındaki farklılık, bu ilimlerin konuları ele alış tarzlarıyla alakalıdır. Buradaki temel mesele ise, Allah'ın varlıkla ilişkisine dair varoluşsal bir paradigma kurmaktır.

Mesela bunun örneğini Molla Fenârî'nin düşüncesinde net bir şekilde müşahede edebiliriz. O, meseleye tasavvuf merkezinde cevap vermeye çalışmaktadır. Burada düşünce tarihiyle ilgili İslâm Felsefesinin ürettiği "İlk Varlık" kavramının Kelâmcılar tarafından Allah'ın varlığının ispatına; son olarak Mutasavvıfların elinde Allah'ın varlığa nasıl tezahür ettiğini açıklamaya dönüştüğünü hatırlayalım. Molla Fenârî, bu sürecin sonunda yaşamış ve temel parametrelerini bunun üzerine kurmuş bir âlimdir. Bu tespitten sonra Tefsir (Kur'an) ile metafizik ilimler arasındaki ilişkiye başlayabiliriz.

Tefsir'in, bu ilimlerle bağlantısı, konusunu oluşturan Kur'an ile ilgilidir. Kur'an, Allah'ın "kelâm" ve onunla bağlantılı sıfatlarının nasıllığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda Kur'an'da ikili bir yapı söz konusudur. Bir taraftan Allah'ın varlıkla ilişkisini ortaya koyan "mutlak" bir sıfat iken diğer taraftan onun "kısmî" bir özelliğini ortaya koymaktadır. Burada araçsallık ve gayelilik aynı anda tezahür eden bir durumdur. Bu ise o dönemde, Kur'an'ın

³ Fussilet, 41/42.

⁴ Molla Fenârî, *Aynü'l-A yân*, s. 17 (vr. 10b).

üst bir pencere oluşturmamakla birlikte temel doneleri veren bir özellik taşıyacak şekilde tezahür etmesini sağlamaktadır. Bundan dolayı İslâm düşüncesinde Kur'an ve onu kendisine konu edinen Tefsir, metafiziğe meşruiyeti vermekle birlikte "külliliği" oluşturan bir ilim olarak kabul edilmektedir.

Molla Fenârî, Kur'an'ın anlam sahasını dört kısma ayırır. Bunlar; zahir, batn, had ve matla'dır. Temel iddiası ise Kur'an'ın anlaşılması (marifet) noktasında nazar (akıl) metodunun yeterli olmayacağı,⁵ müşahede'nin (keşf) ise nazar metodunun "yanında" bir imkan olarak kabul edilebileceği görüşüdür. Keşfi, bir bilgi olarak kabul etmesi ise Tasavvufu İslâm düşüncesinin en üstündeki yapı olarak görmesiyle alakalıdır. Ancak buradaki temel iddiası Kur'an'ın mutlak anlaşılabilirliği değildir. O, vahdet-i vücudçu düşüncenin de etkisiyle insanın keşfinin/bilgisinin hiçbir şekilde Kelâmullah'ın mutlak bilgisine ulaşamayacağını düşünür. Zira insanların farklı keşf mertebelerinde bulunması o mertebede bulunan kişi için doğru olmakla birlikte farklı mertebede olan kişi için anlamını yitirmektedir. Ancak mertebeler, kişiler arasında bir bilgi hiyerarşisi oluşturmakla birlikte ilahi kelâmın muradını tam olarak ortaya koymamaktadır.

Molla Fenârî, kesin bir bilgiye ulaşmayacağını düşünmesine rağmen niçin keşfi akıldan daha üstün bir konumda kabul etmektedir? Bu soruyu Molla Fenârî'nin Kur'an tanımı üzerinden cevaplamaya çalışalım. O, Kur'an'ı; "Arapça nazmın, peygamberimize inişinin gerçekleşmesi ve ondan murad edilen mânanın Allah Teala katında olması bakımından, dikkate alınan (muteber) Allah kelâmıdır."⁶ şeklinde tanımlamaktadır. Aslında bu, tanımından ziyade bir tasvirdir. Zira O, tespit yapmaktadır. Bu tespit, tanımın temel iddiası olan ihata etmeyi barındırmamaktadır. Bu anlamda ihata etmeyi sağlayacak olan Kelâm-ı Lafzî, Kur'an'ın metinleşmesiyle oluşan bir süreçtir. Başka bir ifadeyle metinleşmeyi Kur'an'ın sonucu (lazımı) olarak kabul etmektedir. Nitekim Tevâtür de Kur'an'ın sonucudur (lazım). O, muradı Cenab-ı Allah'ın katına; indirilmesini ise Peygambere tahakkukuyla sınırlandırmaktadır. Bu diğer taraftan Ona göre müfessirler arasında ortak bir zeminin oluşturulmasını ve tanımda kişisel mütalaalardan uzaklaşılmasını sağlar. İşte burada murada ulaşma ona göre akli bilgi sınırları içinde yeterli

⁵ Molla Fenârî, burada tanım teorisine dikkati çeker. O, en meşhur olan tanımın insan'ın "hayavân-ı nâtık" şeklindeki tanımı olduğunu, bunun ise birçok yönden eleştirilebileceğini düşünür.

⁶ Molla Fenârî, *Aynü'l-A'yân*, s. 41 (vr. 25b).

görünmemektedir. Keşfi bilgi ise ortaya çıkan eksikliği giderme anlamında bir imkândır. Ancak keşfin bireysel bir marifet olması yukarıda zikrettiğimiz üzere birçok anlam kategorilerinin varlığını ortaya çıkarmıştır.

Buradan Molla Fenârî ve müteahhirin dönemi tefsir algısıyla ilgili şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: Kur'an, mutlak künhüne vakıf olunamayacak bir kitaptır. Böylece bilgi hiyerarşisinde de son noktada kesinliğin oluşamayacağı da ortaya çıkacaktır. Zira Kur'an'ın "kelâm" sıfatına tam olarak vakıf olamayan bir düşünce, Allah'ın varlıkla ilişkisini de mutlak olarak ortaya koyamaz. Başka bir ifadeyle cüz'ünü bilemediğin şeyin künhünü de (küllünü) bilemezsin. Söyleneyen şey ise, varlık ve bilgi noktasında acziyetini fark ederek telmihte bulunmaktadır. Nitekim O, Tefsir ilmini de şöyle tanımlar: Tefsir ilmi, Kur'an olması ve âyetlerden Allah'ın muradının kulun gücü oranında kesin veya zannı galip delaletiyle bilinmesi bakımından, Allah'ın kelâmının hallerini idrak etmekten (marifet) ibarettir.⁷

İlimlerin hiyerarşik yapısıyla ilgili Tefsir'e baktığımızda sıralamada onun "üstündeki" (âli) ilimlerden temel ilkeleri (mebadi) alıp tümdengelimsel bir tarzda açıklamaya giriştiğini görüyoruz. Bu anlamda Tefsir'in tanımı, gayesi, niçin ihtiyaç duyulduğu ve temel referansları noktasında tespitte bulunup konu, Kur'an'ın genel özelliklerine getirilmektedir. Nitekim Molla Fenârî, onun; vahiy, inzal, tevâtür, icaz, yedi harf ve yedi kıraat gibi genel özellikleri hakkında bilgi verir. Dikkat edilirse bilgide öncelikle genel bir şemsiye oluşturulmakta ve buradan hareketle de bütünün parçalarına gidilmektedir. Parçalar ise Molla Fenârî tarafından iki kısımda incelenmektedir. Bunların ilki, yine bütünü oluşturan sûre, âyet, kelime ve harf gibi "cüzleri"dir. İkincisi ise "kıyımları" olarak ifade edilen içyapının araştırılmasıdır. O, bunların Nasih-Mensuh ve Mekki-Medenî şeklinde iki kısmı içerdiğini söyler. Molla Fenârî'de Kur'an'ın cüzleri ve kıyımları, niteliksel yönü olmakla birlikte niceliksel bir özellik arz etmektedir.

Kaos ve Tefsir

Modern dönemde ise genel olarak İslâmî ilimlere özel olarak Tefsir'e baktığımızda iki nokta ön plana çıkmaktadır. Birincisi Aydınlanma ile birlikte ortaya çıkan düşünsel değişim; ikincisi ise oryantalizmin etkisiyle İslâm'ın temel kaynaklarına yönelik algı değişikliğidir. Bu iki algı farklılığı İslâm

⁷ Molla Fenârî, *Aynü'l-A'yân*, s. 5 (vr. 3b).

düşüncesinde Metafiziğin anlamsız veya gereksiz olduğu düşüncesini, dolayısıyla da bilgide (ve varlıkta) hiyerarşik yapının anlamsızlığını beraberinde getirmektedir. Bu da dinin, ilahi olanla bağlantısının kopmasını gün yüzüne çıkarmaktadır. Böylece, zihinsel anlamda müslüman'ın Allah'la irtibatını koparması ve daha “olgusal” yani insanî seviyede bir bilim üretmesi sonucunu doğurmuştur. Buradaki tartışma, kelâmın ilahîliği meselesi değildir. Aksine bu, tüm dönemdeki müslüman düşünürün temel vasfıdır. Fakat modern dönemde “müfessir”, nesnesiyle irtibatını farklı bir “bütünsellik” ve “hiyerarşi” içerisinde incelemektedir.

Burada örnek olarak Fazlurrahman verilebilir. Bir noktaya işaret etmeliyiz ki yukarıdaki söylemimizle Fazlurrahman'ın temel düşünceleri karşılaştırıldığında sanki bir çelişki var gibi gözükebilir. Özellikle O'nun İslâmî ilimlerde ve bizim konumuz olan Tefsir'de temel vurgusunun “bütünsellik” üzerine olduğu düşünülduğünde ilk planda böyle bir çelişki ortaya çıkıyor gözükmektedir. Fakat kabul edilmeli ki Fazlurrahman'ın “bütünselliği” ile Molla Fenârî'de örneklemeye çalıştığımız müteahhirin dönemi İslâm düşüncesinin “bütünselliği” arasında esaslı bir mahiyet farkı vardır. Zira Fazlurrahman, bütünselliği tam anlamıyla “Kur'an” merkezinde görürken müteahhirin dönemi, bunu diğer bütün varlığı içerecek olan Allah kavramı etrafında ortaya koymaktadır. Burada şunu da belirtmeliyiz ki Fazlurrahman'ın Kur'an'la olan irtibatı, onun lafzıyla alakalı değil, “anlam”ıyla ilgilidir. Yani Kur'an'ın “lafzını” araştırmaya yönelik her türlü tartışma -ki bu, tefsirin en temel meselelerinden biri olarak kabul edilir- ona göre konu dışıdır. Bu yukarıda zikredilen “bütünsellik” kavramının içeriğinin farklılaşmasını oluşturan diğer bir husustur. Nitekim O, metodolojik bir söylem kurma niyetindedir. Ancak yine de bütünselliğin daha dar anlamda olmakla birlikte korunduğunu söylemeliyiz.

Modern dönemde bilginin oluşumunda temel unsurun ne olduğu sorusunu içeren ve metnin anlaşılmasında yazar-metin-yorumcu üçlüsünden hangisinin merkeze alınacağı meselesi klasik dönemle farklılaşmayı oluşturan temel unsurlardandır. Zira çoğunlukla “yorumcu/müfessir” merkezî konumda kabul edilmiştir. Nitekim Fazlurrahman, her ne kadar Kur'an'ı merkeze aldığını söylemekle birlikte ikili harekette temel vurguyu müfessire/yorumcuya vermesiyle metnin temel belirleyicisi olmaktadır. Böylece metnin, Allah kelâmı olmakla birlikte insana dair olmasından hareketle, metne hâkimiyet sağlayabileceğini ve ondaki ilkeleri ortaya koyabileceğini düşünür. Mesela klasik ulemanın anlamının mahiyetini ortaya koyduğu

muhkem ve müteşâbih kavramları, Fazlurrahman'ın düşüncesi açısından anlamını yitirmektedir. Zira ona göre Kur'an'ın ilkelerini ortaya koyan müfessirin müteşâbih kavramını kabul etmesi düşünülemez. Molla Fenârî ise mutlak “yazarı” merkeze almakta ve kendi bilgisiyle onun bilgisi arasında mahiyet farkı olduğunu vurgulamaktadır. Metin de yazardan bağımsız olamayacağından dolayı ona göre mahiyet farkı kendini hissettirmektedir.

Fazlurrahman penceresinden Kur'an (Tefsir) dışındaki diğer dinî ilimlere baktığımızda öncelikle O'nun, bir “ihyacı” tavrıyla dinî ilimleri eleştirel bir süzgeçten geçirdiğini görüyoruz. O, Kur'an ve Sünnet'in yeniden ele alınmasını, sünnetin ciddi anlamda (tarihsel ve metinsel) eleştirilip Kur'an'ın⁸ mutlak tek kaynak olarak ortaya çıkmasının gerekliliğini ve İslâm düşüncesinin hayatiyetinin buna bağlı olduğunu iddia etmiştir. Böylece Tefsir ilmi, klasik dönemde kendisine vahyi anlama ve kavrama noktasında yardım sağlayan Hadis'in desteğinden mahrum bir halde yoluna devam etmek zorunda kalmıştır. Ancak tebyin görevi olmadan Kur'an'ın açıklanamayacağı aşikâr olduğundan, Hadisin yerine Tarih ve Toplum, bu görevi üstlenmişlerdir. Bu yeni durum, eski (klasik) algılamayı anlamsızlaştırmakta ve yeniliği zorunlu kılmaktaydı. Başka bir ifadeyle yeni paradigma, yeni bir kavramsal şemayı zorunlu kılmaktadır. Bu iki kısaç arasında (hadisin elenmesi ve tarih ve toplumun ön plana çıkması) Kur'an ve Tefsir kendisine bir yön bulma gayretine yönelmiştir. Fazlurrahman'ın diğer dinî ilimlerle ilgili temel eleştirisi Kur'an'ın “ahlâkîliği” ışığında anlamlarını yeniden oluşturmaları gerektiği üzerinedir.

Şunu da vurgulamalıyız ki modern dönemde dinî ilimlerin değerine yönelik değerlendirmeler Fazlurrahman'la kıyaslandığında oldukça serttir.⁹ Nitekim geleneksel düşünce tarzları (Kelâm, Sünnet, Fıkıh ve Tasavvuf) bu dönemde Kur'an üzerinden değerlendirilip mahkum edilmiştir. Bu anlamda kelâm, antropolojik bir yapıdan yoksun olmakla; Sünnet, Kur'an'ın önünü kapamakla; Fıkıh, toplumsal dinamikleri yeterince dikkate almamakla; Tasavvuf ise miskinliğe ve keyfilığe prim vermekle suçlanmaktadır.

Yukarıdaki tabloya baktığımızda hiyerarşik yapı, müteahhirin İslâm düşüncesindeki temel oluşu açısından bütün ilimleri içine alan bir yapı iken

⁸ Kur'an'ın tek kaynak olması onun yüceltildiği gibi bir sonucu ortaya çıkarmış gibi gözükse de özellikle tarihsel eleştirinin uygulanması sonucu Kur'an, toplumsal bir ürün olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

⁹ Hasan Hanefî'nin tavrı burada hatırlanabilir.

Fazlurrahman tarafından Kur'an bütünselliğinde ortaya çıkmış "Kur'an içi" hiyerarşik yapıya dönüşmüştür. Bu durum Tefsirin interdisipliner bir yapı olarak ortaya çıkan bir "ürün" olmasından ilimlerin işlevsizleştirilerek veya ortadan kaldırılarak yeni bir bilgi hiyerarşisinin oluşturulmasına dönüşmüştür. Bu mustakilliyet ve özgürlük hissi ilk bakışta olumlu karşılanırken sonradan tefsirin oluşumunun "anlamsızlığını" veya "gereksizliğini" ortaya çıkartarak Tefsir'in krize girmesiyle sonuçlanmıştır. Özellikle modern dönemde tefsirin niteliksel ve niceliksel azalması bunun göstergesidir.

Diğer taraftan Kur'an'ın lafız ve mâna olarak ele alınmasından sadece mâna'nın dikkate alınmasıyla başlayan alan daralması özellikle Tefsirde elde edilen bilginin değeri ve kıymetinin yükselmesi beklentisini doğurmuştur. Nitekim yukarıda zikredildiği üzere tefsir bilgisi, klasik dönemde kesinlik iddiasından uzak ve bireysel (marifet) bir özellikte iken modern dönemde toplumsal ve bireyi aşan "objektif" bir bilgi iddiasını dillendirmiştir. Bu ise üretilen bilgiye yüklenilen anlamı değiştirmektedir. Nitekim Molla Fenârî, kendi yorum yönteminin "Kur'an'ın bilinmesi anlamında bir katkı sağlayabileceği düşüncesinde bir "metot" olduğunu iddia eder iken Fazlurrahman, Kur'an'ın anlaşılması noktasında kesin bir "metodoloji" sunmaktadır. Yine aynı doğrultuda Kur'an'a nasıl yaklaşılma gerektiği sorusu artık merkezî bir soru(n) olarak ortaya çıkmakta ve kurtuluş reçeteleri etrafa dağıtılmaktadır. Bu anlamda Teknolojinin alınıp kültürün reddedilmesinin Kur'an'a yansımaları, Batıdan alınan metotların, tarihi arka planını nazar-ı itibara almaksızın kullanılması ve Kur'an'ın da, mutlak değerden (var oluşumuzdan) bağımsız bir bilgi nesnesi olarak ele alınması olmuştur. Bu durum, Kur'an'a yönelik birdenbire yepyeni yaklaşımların zuhur etmesine yol açmakta ve yeni metodlar (yapısal, post-yapısal, formalist, hermeneutik, antropolojik, semantik, filolojik, fenomenolojik vs.) problemlerin çözümü için temel bir tedavi aracı olarak sunulmaktadır.

Diğer taraftan tabiat ve sosyal bilimler şeklinde ortaya çıkan modern bilimsel tasnif, dinin dolayısıyla Tefsir'in kendini belli bir alanda ortaya koyması sonucunu doğurmuştur. Bu da dinî ilimlerin sosyal bilimler içinde kendilerine yer edinebilmesiyle noktalanmıştır. Böylece Tefsir ilmi, bir sosyal bilim olarak insanî, sosyal ve kültürel zeminde kendi meselelerini tartışmaya başlamıştır. Bu da diğer taraftan yukarıda zikrettiğimiz bilginin kesinliği iddialarını da anlamsızlaştırmaktadır. Ayrıca branşlaşmayla birlikte ortaya çıkan "alan dışı körlük"le birlikte tefsirin içine kapanmasını ve tefsir üretmekten tefsir tarihçiliğine doğru arkeolojik çalışmayı beraberinde

getirmektedir.

Bir karşılaştırma yapmak gerekirse klasik dönemde, dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmeyi kendisine temel gaye edinen, ontolojik ve epistemolojik cevap üreten Tefsir (Kur'an), artık hedef olarak toplumun İslâmîleşmesine ve saf epistemolojik bir nesneye dönüşmüştür. Bu anlamda klasik İslâm düşüncesinin diliyle Tefsir, zâtı için talep edilen yüce bir ilim olmayıp "alet ilmi" olmaktadır. Bu anlamda toplumu İslâmîleştirmek temel hedef olarak dikkate alınıp Kur'an, bu toplumun oluşumunun temel kriteri olmaktadır.

Sonuçta hem Modern hayatın kurucu unsurları, temel dinamikleri ve felsefi temellerinin nasıl anlamlandırılacağı, hem de modern sonrasında dini bilgi kaynaklarına nasıl ve hangi yöntemler eşliğinde yaklaşılacağı konusunda sağlıklı bir kuramsal çerçeveden yoksun tutumlar sergilendiği görülür. Bu bağlamda Batı dünyasında oluşturulan modern değerlere yönelik yaklaşımların temel varsayımı, Batıdaki manevî kültürle maddî kültür arasında mutlak bir ayırımın yapılabileceği ve Avrupa'ya daha önce verdiğimiz değerlerin yeniden elde edilmesinin mümkün olabileceği yönündedir.

Son olarak Batıdan etkilenmemizin devam edeceği ve üretilen bilginin "nesnesi" olacağımız ön kabulüyle ileriye dönük bir projeksiyon yansıttığımızda karşımıza şöyle bir tablonun çıkacağı görülmektedir: Post-modern ve ötesi dönemde analojinin (parça-parça ilişkisi) tamamen ön plana çıkacağı, bilimlerin temel yapısının ise daha parçacı bir hale geleceği ve insan bütününden hücreleri incelemeye doğru daha da yoğunlaşmanın yaşanacağı, tabir-i caizse ağaçların sıklığından ormanın görülmemesi gibi bir durumla yüz yüze kalınacağı ön görülmektedir.¹⁰ Bu ise "bütünsellik" ve "interdisiplinerlik" üzerine kendisini oluşturan Tefsir ilminin niteliksel ve niceliksel üretiminin sona ermesini ya da anlamını yitirmesini sağlayacak gibi gözükmektedir.

Kaynakça

- Molla Fenâri, *Aynü'l-A'yân*, Süleymaniye Atıf Efendi Kütüphanesi, No: 183.
 Molla Fenâri, *Aynü'l-A'yân*, Dersaadet: Rifat Bey Matbaası, İstanbul 1325.
 Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, 3. Baskı, Kasım 2001.
 Fazlur Rahman, *İslam*, University of Chicago Press, 2. baskı, 2002.
 Fazlur Rahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, Ankara Okulu Yayınları, 5. Baskı, Eylül, 2002.

¹⁰ Biyoloji felsefesinin yükselişi bunu göstermektedir.